

Дві війни непохитного Хема

Ольга КЛЕЙМЕНОВА

Хем (ліворуч) із бойовими друзями. 1944 р.

Хем курить трубку, але на Хемінгуея не такий уже й схожий. Хіба що – мудрістю від пережитого в примружених очах, якої не камуфлюють навіть іронічні бісики. Хіба що – пристрастю до слова. А ще – аналогічною віхою часів Другої світової: й американський письменник, і герой цього матеріалу на літаках бомбардувальної авіації нищили фашистів.

Якщо врешті припинити гру в порівняння, то сценарист і драматург Хем Єлізарович Салганік в одній зі своїх іпостасей – автор чотирисерійної документальної стрічки «Чорнобиль: два кольори часу». Найвідомішого фільму на цю тему, що його створювали з перших післяварійних днів упродовж кількох місяців безпосередньо на території атомної станції. У складі знімальної групи Хем Салганік отримав за цю унікальну працю Державну премію імені Т. Г. Шевченка (1989).

Це не єдиний фільм у його доробку, присвячений Чорнобилю. Так само, як і не єдина нагода на його земному шляху дивитися смерті в очі. І якщо Ігор Кон справедливо вважав однією з передумов творчості та самореалізації

спроможності особистості виходити за межі свого безпосереднього оточення, Хема Єлізаровича слід визнати обранцем музи. На межові ситуації для нього доля не скупилася.

Факти його особистої історії грають іншими барвами, коли додаємо: незабаром Хему Єлізаровичу виповниться... Цифру свого віку він озвучувати не любить. Краще рахувати мовчки: рік народження непохитного Салганіка – 1923.

Перша

– Звідки таке дивне ім'я? – запитую під час чергової зустрічі.

– Колись давно мій дід поїхав до Сербії та запозичив це ім'я в місцевих. Він суворо наказав батькові назвати мене Хемом. Але ті, хто складав мою метрику, не знали такого слова й написали «Хема»... До 1930 року ми мешкали з батьками у Василькові, аж поки тата не перевели по роботі до Держбанку України в Києві.

– І саме в Києві ви згодом захопилися літаками та красним письменством...

– Писати почав ще в школі. А стосовно авіації, то пригадаймо, що в ті часи панувало гасло «Комсомольці – на літаки!». Дівчинка Муза, яку я кохав у школі, вступила до аероклубу. А я був у класі наймолодший, ще не мав 16 років. Тож мене не хотіли приймати до клубу. Чим я дуже переймався. А коли нарешті ця радісна подія сталася, почалося насичене, розписане по хвилинах життя. На Євбазі, там, де нині цирк, о 6-й ранку на нас чекала вантажівка. Звідти нас везли на учбовий аеродром у

Жуляни. А до 9-ї вертали назад, і ми розбігалися по школах, ремісничих училищах, заводах... Музі, до речі, я вперше освідчився в коханні у 8-му класі. Вона відповіла, що теж до мене не байдужа, але в Юрка є труба, на якій він гарно грає. Та незважаючи ні на що, в нас із Музою були дуже теплі стосунки.

– Де вас спіткала війна?

– У Москві, у Вищому авіаційно-му училищі, де я вже рік навчався. Мене готували як штурмана для нічних польотів. А на фронт потрапив 3 серпня 1941 року. Там зрозумів, що училищна підготовка зовсім не заїва.

– У вас за плечима багато десятків бойових вильотів. Так само чимало випадків, коли були на волоссю від смерті. Ви ж падали в літаку, що горів?

– Якось нам із товаришем Мишком фашистські зенітки перебили бензопровід літака. Машина впала десь за 80 кілометрів від лінії фронту на ліс. Це було щастя, бо на кронах літак sprужинив. Нічого не бачили, адже коли машина горить, прилади не світяться. Я не встиг до падіння зняти окуляри, і їхня дужка під час удару увійшла під око. Голова запухла. Потім ми довго йшли в темряві, вдень відсиджувалися. Навкруги лежав сніг. Я тримався за ремінь Мишка. Врешті, нас підібрали літній чоловік з двома хлопчиками, які вирушили шукати хмиз, а знайшли нас...

– Що, окрім спогадів, залишилося у вас від тієї війни?

– Бережу свою першу фронткову трубку.

Добрика Віче
журналу

Хем Єлізарович Салганік – український кінодраматург, сценарист. Заслужений працівник культури України. Лауреат Державної премії України імені Т. Г. Шевченка у складі знімальної групи фільму «Чорнобиль: два кольори часу». Автор численних сценаріїв до ігрових та документальних фільмів. Кавалер орденів «За мужність» та «За заслуги» III ступеня. Член Національної Спільки кінематографістів України.

Друга

Хем Салганик зав'язав із авіацією у 25. А потім, отримавши два дипломи про вищу освіту, зокрема, сценарного факультету ВДІКу (Москва), віддався своїй другій після польотів пристрасі – літтворчості.

Коли 1986-го сталася аварія на ЧАЕС, Хем Єлізарович був у відраженні в Криму. Дізнавшись новину, миттєво вилетів до Києва.

Коли літак заходив на посадку, Салганик побачив, що ландшафт пофарбований у хакі. Військовий колір домінував на людях та машинах. Дорогами з якоюсь урочистою приреченістю сунули бронетранспортери.

У Києві його викликав до себе голова Держтелерадіо України Микола Охмакевич. «Ви не заперечуєте, – запитав він, – якщо ми використаємо ваш військовий та життєвий досвід? Чи згодні знімати Чорнобиль?» Хем, котрий ніби зовсім нещодавно фільмував будівництво ЧАЕС, відповів: «Не лише не заперечую – я прагну цього!». Охмакевич сказав: «Добирайте групу».

Режисер Ігор Кобрін та оператор Юрій Бордаков

Хем Салганик нинішній

– Я запитав, що він має на увазі? – продовжує розповідь Хем Єлізарович. – Голова Держтелерадіо розтлумачив, що, по-перше, водій буде потрібний. «Ви ж не житимете там весь час, вранці виїждитимете, ввечері вертатиметеся додому...». Тоді й не підозрював, що складеться інакше, й до Києва з ЧАЕС ми приїжджати мемо дуже рідко – проглянути відзнятий матеріал... Серед колег-кінематографістів вибір випав на Юрія Бордакова – оператора Божою милістю. До групи, окрім нього, увійшли режисер Ігор Кобрін, освітлювачі Олександр Безручко та

Віталій Хмель, водій Олександр Белухін та ваш покірний слуга.

– Пожежа Другої світової порівнянна з пожежею Чорнобиля?

– Оператор Юра Бордаков у ті дні 1986-го запитував приблизно те саме. Він заздрив своєму батькові, бо той воював. Юрі хотілося, щоб було, як на війні. Я йому пояснював: на війні я знав, де свої, де чужі, звідки чекати на небезпеку. А тут – невідомий, непередбачуваний суцільний ворог.

– У вас були провідники в тому ворожому отруєному світі?

– Кожен робочий день у нас розпочинався зі спілкування з дозиметричною розвідкою, фахівцями дуже високого рівня. Вони розбива-

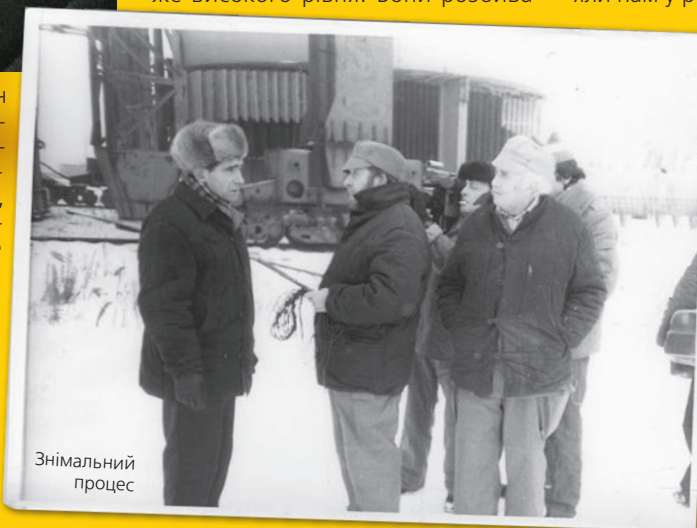
указаним рівнем радіації на всьому навкруги, ми не бралися за справу. Дозрозвідники не просто керували нашим пересуванням, а й радили, що знімати... До слова, охочих до фільмування на атомній тими днями налічувалося чимало. Хтось ішов туди за покликом фаху, душі. Хтось думав, що добре там заробить. Дозрозвідка опиралася цій навалі, рапортуючи керівництву, що дуже вже багато кіно. Що заважають працювати та ставлять запитання про те, що їх не стосується.

– Тобто і від вашої групи щось приховували?

– Ні. Ми мали деякі привілеї. Хоча вони з'явилися не відразу... Сприяли нам у роботі й 12 заступників Голови Ради Міністрів СРСР Миколи Рижкова. Кожен із них по чергово працював на ліквідації наслідків аварії близько двох тижнів, а під час особливо напружених моментів – і довше.

– У сценариста в запасі завжди чимало кінематографічних епізодів та деталей...

– Одного разу, коли хтось із дозрозвідників повідомив, що триває дезактивація 3-го блоку і що можна знімати, ми з Бордаковим вирушили в тамтешню апарату. Побачили, як кілька дівчат ганчірками протирали прилади, панелі. Запитав їх: чим це вони дезактивують? Спиртом звичай-

Знімальний процес

лися на групи та обсервували все навколо. Не було жодної точки, якої вони не контролювали б. І доки не проставляли своїх позначок із

дівчат ганчірками протирали прилади, панелі. Запитав їх: чим це вони дезактивують? Спиртом звичай-

ним – відповіли. На це я: тим, який можна пити? Так, кажуть. Я – Юрі: вимкни камеру. Питаюся: а де той спирт? А ось, показують, у чайнику. Навряд чи той чайник мав таке призначення від початку. Носик, через який спирт виливали на ганчірки, виявився дуже широким. Я визвався покуштувати те, що плюскотіло всередині, але носик у рота мені не ліз. Тоді мене спрямували: тож тут є пляшки з-під мінеральної води. І нам пообіцяли наповнити цю тару та перемістити в адміністративно-побутовий корпус, де ми її й знайдемо. Закінчилося все не так, як марилося. Коли прийшли туди, спирту не виявили. Так би він стояв і чекав нас! Звісно, його спожили інші.

– Ви наражалися на небезпеку чи слухалися експертів?

– Ми виконували настанови дозрозвідників. Вони не лише брали нас із собою, а й навчали безпеки. Наприклад, коли дозиметри показували, що стовпчик випромінювання йде вгору, це місце треба було обминати. Головне – не переступати через нього. Ще вчили дослухатися, як трава реагує на наші кроки. Там, де її полили з вертольотів надсекретним складом, що осклянів, вона трохи подзенькувала, вже не так випромінюючи радіацію. Там можна було пройти. А якщо трава шурхотіла, звідти треба було «робити ноги». Звісно, ми запитали в хлопців, що то за склад такий секретний. Вони розсміялися: ворогам не розкажете? Це – відходи обробки цукрових буряків. Буряки витискають, залишається солодка рідина. Саме вона кристалізується на травичці. Ось така надсекретна зброя.

– Аварія такого розмаху на планеті сталася вперше. Чи ви хоч трохи уявляли, чим можуть закінчитися для вас ці зйомки? Елементарний страх відчували?

– Уявляли, адже були поінформовані, як уже казав, тими, хто там працював. Ми буквально зжилися з цими людьми... Та який страх?! Був би страх, ми нічого не зняли б! А ось серце болить за те, що не вберегли нашого водія Сашка. Коли ми перебували в приміщенні під АПК, Сашко сидів у машині. Просили його, щоб ішов до нас. А він: ні, в мене маши-

на, буду в ній ховатися. Як раптом хтось запитав: чому ваш водій сидить у машині? Ви що, хлопці, здуріли?!

– Як себе убезпечували?

– Як усі там. Старанно милися, інколи й по чотири рази на день господарським милом. Від п'ят до голови. Заходили в одні двері душової, роздягалися, клали одяг, взуття, ставали під душ. Особливо ретельно піддавали процедурі місця, де росте волосся. Змивали та виходили в протилежні двері. Далі – віконце, із якого нам видавали геть нову білизну і захисні костюми.

– Так минула на станції половина травня...

– ...червень, липень. 8-го серпня 1986 року перша серія фільму «Чорнобиль: два кольори часу» вже була в Москві. На момент тодішнього показу стрічки керівним особам ще не існувало спеціальної чорнобильської цензури. От під час презентації другої серії вона вже з'явилася та приховала нас як слід. На перегляді в залі за столом навпроти монітора сиділо близько дюжини представників різних наук. Трохи далі розташувалися військові керівники. Приймала стрічку група від Міністерства середнього машинобудування (воно віддало атомною енергетикою та називалося так з міркувань секретності, але у світі все одно всі про це знали). Фільм розпочався. Наука мовчала. Військовики перешіптувалися. На гострому моменті кіноодкровення хтось схвально показав нам великий палець: о! Закінчився показ, і найголовніший міністерський чин сказав: «Ви дієте, як вороги народу. Нічого з цього не повинно вийти в ефір. Треба прибрати це, це, це...». Я кажу: «Прибрати нічого не буде». Він мені: «Ви цього фільму не отримаєте!». А я йому: «У нас таких копій ще багато!». Чин розлютився: «Ваше щастя, що ми не в 1937 році, знаєте, де б ви були?...».

– Зате увінчалось все Шевченківською премією!

– Загалом вийшло чотири серії цього фільму. Досить пристойна робота, бо це – понад чотири години чистого екранного часу!

Чорнобильський РЕКВІЄМ

Пам'яті ліквідаторів аварії на ЧАЕС

«Ой хлопці, хлопці, –
Збережи вас, Господь Бог!» –
Хрестилися жінки поліські
Услід машинам,
Що день і ніч везли нас в Прип'ять
Угамовувать реактор.
А він, триклятий,
Ів поїдом усе: метал, бетон, пісок –
Й стріляв у небо,
В серце кожному стріляв
«Александровський» мирний атом.
І сипався радіонуклідний попіл
На наші голови.
Але ми день за днем
Кували в Зоні перемогу:
Ніхто не скиглив тут,
Ніхто не відступав,
Вступаючи в двобій
Із ворогом невидимим,
Що планетарних набував
масштабів.

В нас не було позерства –
Хіба презирство
До деяких фундаторів науки
Та ще окремих партфункціонерів,
Що метушилися тут
Розгублено, мов миші.
...Чверть віку вже мина
З тієї вікопомної пори,
Що розділила всім життя
На «до» та «після»...
Чимало вже «чорнобильців-героїв»
Пішли за виднокіл.
І боляче до сліз бува живим,
Коли якийсь бездуха-чин
У вічі просичить,
що не вони туди нас посилали.
Та як би не було –
ми врятували світ.
Нам радісно, що знову солов'ї
Над тихоплином Прип'яті співають!

Віктор КОРНІЮК,
заслужений журналіст України,
учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

«Ми буквально зжилися з цими людьми...»

Фото Миколи БІЛОКОПИТОВА
та з особистого архіву Хема САЛГАНІКА.

